

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ – ПРІОРИТЕТНЕ ЗАВДАННЯ РЕФОРМУВАННЯ ОСВІТИ

Л. С. ВАСІНА

Сьогодні наша держава перебуває в умовах реформування, що відбуваються в соціально-економічній галузі. Це пов'язано з ухваленням України в європейський простір, переходом на багаторівневу систему освіти. У зв'язку з цим процес формування компетентного фахівця є однією з найважливіших проблем педагогіки, адже за умов, коли обсяг знань у більшості наукових галузей подвоюється в середньому кожні п'ять-десять років, підготувати випускника вищого навчального закладу до плідної професійної діяльності є пріоритетним завданням сучасної освіти.

Стає зрозумілим, що зміна освітньої парадигми – перехід від предметно-змістовної, дисциплінарної освітньої моделі до моделі компетентнісної – об'єктивна вимога, відповідь вищої освіти на прискорення темпів зростання розвитку науки, техніки, технології та підвищення ролі вищих навчальних закладів у справі наповнення сучасної економіки адекватно підготовленими фахівцями. Крім того, якість вищої освіти визначається, не тільки (і не стільки) знаннями з окремих дисциплін, що їх набув випускник ВНЗ за роки навчання, а, переважно, рівнем залучення цього випускника до цілісної сфери майбутньої професійної діяльності, яка досягається в процесі реалізації освітньої програми [3].

В педагогіці під компетентнісним підходом розуміють спрямованість педагогічного процесу на формування професійної компетентності фахівця. До питань удосконалення систем освіти з позицій компетентнісного підходу науковці і практики розвинених країн звернулися на початку 1990-х років, і це було пов'язане, перш за все, зі становленням розвиненої демократії у цих країнах, становленням у них громадянського суспільства та розвинених ринкових відносин [1].

Компетентнісний підхід був започаткований у США. Спочатку він сформувався у сфері професійного відбору як реакція на поширену у той час практику застосування стандартних психометричних тестів здібностей. Витоками компетентнісного підходу вважається стаття Д. Мак-Клеланда під назвою «Тестувати компетентність, а не інтелект» [13]. З того часу компетентнісний підхід набуває широкого розмаху. У Великобританії з 1986 року він отримав офіційну підтримку уряду та був покладений в основу національної системи кваліфікаційних стандартів.

В Україні активні процеси дослідження проблеми формування професійної компетентності розпочалися у 2000-2003 роках. Було розроблено проект «Інновація та оновлення освіти для покращення добробуту та зниження рівня бідності». Одним із завдань проекту був аналіз засад компетентнісного підходу як основи освітніх систем у розвинених країнах Європи та підготовка рекомендацій щодо запровадження компетентнісного підходу в системі освіти України. Результатом цього проекту стала розробка звіту, в одному із розділів якого («Впровадження ключових компетентностей у зміст освіти») висвітлено оцінку експертів щодо стану впровадження компетентнісного підходу в Україні та рекомендації поглиблення цієї роботи.

До розробок основних аспектів долучилось багато фахівців. Першими на пострадянському просторі компетентнісний підхід почали досліджувати російські вчені: В. Байденко, Е. Зеєр, І. Зіміння, О. Лебедєв, О. Новіков, В. Первутинський, В. Сериков, Ю. Татур, А. Хуторської, С. Шишов тощо. Серед вітчизняних учених, хто присвятив свої дослідження цій проблемі були Н. Баловсяк, О. Дубасенюк, В. Лозова, Н. Ничкало, О. Овчарук, О. Пометун та ін. У працях авторів висвітлено різні аспекти процесу формування професійної компетентності. У зв'язку з цим постає проблема дослідження означеного феномена та узагальнення накопиченого досвіду із зазначеної проблематики.

Метою статті є обґрунтування значущості компетентнісного підходу, виявлення суті компетентності, суперечностей при означенні його, поняття компонентів та функцій компетентності.

Компетентнісний підхід в освіті значно ширший, ніж підхід з позицій предметних знань, умінь, навичок, він включає в себе широкі гуманістичні, морально-етичні, культурні, естетичні, мотиваційні та інші компоненти, націлені на творчість, дію, виконання, практичний результат. Поняття компетентності ширше, ніж поняття знання, вміння, навички, воно містить їх у собі [1].

Отже, сутність компетентнісного підходу полягає в акцентуванні уваги не на накопичуванні нормативно-визначених знань, умінь і навичок, а на розвитку в студентів здатності «практично діяти, застосовувати індивідуальні техніки й досвід успішних дій у ситуаціях професійної діяльності та соціальної практики». Перспективність зазначеного підходу полягає в тому, що він забезпечує високу готовність молодих людей до успішної діяльності в різних сферах суспільства. Продовжуючи цю

думку, можна зазначити, що реалізація компетентнісного підходу передбачає переосмислення загальних цілей освіти, що обумовлює необхідність змін у підходах і механізмах освіти [8, с. 66].

Основною категорією компетентнісного підходу є поняття «компетентність». Аналіз педагогічної, психологічної, соціологічної літератури дозволив дійти висновку про неоднозначність трактування цього терміна та його структурну складність. Європейські науковці (М. Альге, М. Дебесс, Ф. Мар'є) трактують компетентність як сукупність потенційних емоційних, пізнавальних і психомоторних дій ефективної діяльності. За тлумачними словниками поняття «компетентність» (від лат. *competens* – належний, відповідний) трактується як сукупність знань і вмінь, необхідних для ефективної професійної діяльності: використовувати інформацію або досвідченість у певній галузі, якомусь питанні; повноважність, повноправність у розв'язанні якоїсь справи; поінформованість, обізнаність, авторитетність [9]. У новому тлумачному словнику української мови слово «компетентний» визначено так: «який має достатні знання в якій-небудь галузі; який з чим-небудь добре обізнаний; тямущий; який ґрунтується на знанні; кваліфікований» [5]. В іншому словнику компетентність виступає як володіння ґрунтовними знаннями, досвідом у певній галузі, основаними на освіченості, авторитетності [2].

На думку О. Пометун, «компетентність людини – це у певний спосіб структуровані (організовані) набори знань, навичок, умінь і стосунків, які дають людині змогу визначати (ідентифікувати) і розв'язувати незалежно від ситуації проблеми, що є характерними для певної сфери діяльності. Таким чином, компетентність є результативно-діяльнісною характеристикою освіти» [8]. Відмітимо, що в педагогіці немає однозначного трактування поняття «компетентність», оскільки суть цього поняття частіше пояснюється, а інколи ототожнюється, з такими категоріями, як «готовність», «професіоналізм», «майстерність», «здібність/здатність», «знання-вміння-навички». На нашу думку занадто складно розрізнити поняття «професіоналізм», «професійна компетентність», «готовність до професійної діяльності», оскільки кожне з них характеризує певний аспект підготовки до професійної діяльності.

У словнику С. Ожегова під готовністю розуміється «згода зробити що-небудь» або «стан, при якому все зроблено, все готове для чого-небудь». Поняття «стан», дійсно, характеризує компетентність людини, готової використовувати «засвоєні знання, навчальні вміння та навички, а також способи діяльності». Проте, в даному випадку не враховується особистісне значення ставлення особистості до майбутньої діяльності, до предмета цієї діяльності, а також не конкретизується, які саме «практичні та теоретичні завдання» будуть вирішуватись при реалізації компетентності [6]. Отже, можна зробити висновок, що поняття «компетентність» і «готовність» визначаються не як тотожні, а як зв'язок між внутрішнім потенціалом та реальним його втіленням (внутрішньою сутністю й зовнішнім виявом). Крім того, багато науковців визначають компетентність як «здатність» особистості. Із аналізу наведених визначень можна зробити висновок, що поняття компетентності не обмежується поняттям здатності і не зводиться тільки до здатності, воно є властивістю системи, що охоплює процеси навчання, сферу діяльності та особистісні якості людини. Якщо компетентність і є здатністю, то це метаздатність, яка характеризується прагненням до застосування й розвитку наявних, а також формуванню нових здібностей і до саморозвитку.

Поняття компетентності закономірно впливає зі співвідношення знань, умінь та навичок у певній галузі професійної діяльності. Незважаючи на спільність компетентності і традиційних для пострадянської педагогіки уявлень про знання-вміння-навички, ці феномени концептуально різні. Зрозуміло, що знання є необхідним компонентом компетентності. Компетентність не зводиться тільки до знань і навичок, а належить до сфери складних умінь та якостей особистості.

Крім того, ще однією складністю у дослідженні компетентнісного підходу є те, що поряд із категорією «компетентність» вживається категорія «компетенція». Ця термінологічна плутанина часто відображає змішування цих понять і непослідовне використання термінів. Причиною є наслідки невдалих, а часом і помилкових, перекладів слів «*competency*» і «*competence*», використаних у роботах англійських авторів. Тобто, мова йде про некоректне розуміння нюансів слів *competency* – *competence* в англійській мові, а в російській та українській слів «компетентність» і «компетенція». Словник російської мови дає таке тлумачення компетенції: «Компетенція – це коло питань, в яких хто-небудь обізнаний; коло чийх-небудь повноважень, прав» [6]. А. Хуторської вважає, що між указаними поняттями є така відмінність. *Компетенція* – відчужена, наперед задана соціальна вимога (норма) до освітньої підготовки того, хто навчається, необхідна для його якісної продуктивної діяльності у певній сфері. *Компетентність* – це індивідуально-психологічна особливість, оволодіння, володіння відповідною компетенцією, яка містить особисте ставлення учня до неї та предмета діяльності. На

думку А. Хуторського, компетентність завжди має особистісне забарвлення якими певного індивіда [12]. На основі аналізу наукової літератури можна зробити висновок, що складність трактування компетентності, як педагогічного явища, спричинюється тим, що: в педагогіці присутні різні підходи до визначення компетентності, в результаті чого існують різні дефініції поняття компетентності як здатності, готовності, властивості, якості особистості тощо; поруч вживаються поняття «компетенція» і «компетентність», причому іноді вони виступають як характеристика одного явища, тобто можуть нести одне й те ж смислове навантаження, а можуть розмежовуватись, що істотно ускладнює практичну реалізацію компетентнісного підходу.

Дослідження професійної компетентності неможливе без розгляду структури та складу її. Система компетентностей в освіті має ієрархічну **структуру**, рівні якої становлять:

ключові компетентності (міжпредметні та надпредметні компетентності) – це здатність людини здійснювати складні поліфункціональні, поліпредметні, культурнодоцільні види діяльності, ефективно розв'язуючи актуальні індивідуальні та соціальні проблеми;

загальногалузеві компетентності – компетентності, які формуються особистістю впродовж засвоєння змісту тієї чи іншої освітньої галузі, які відбиваються у розумінні «способу існування» відповідної галузі, тобто того місця, яке ця галузь займає у суспільстві, а також уміння застосовувати їх на практиці у рамках культурнодоцільної діяльності для розв'язку індивідуальних та соціальних проблем;

предметні компетентності – складова загальногалузевих компетентностей, яка стосується конкретного предмета [8].

Ключові компетентності включають: навчальну компетентність (інтелектуальний розвиток особистості та здатність навчатися впродовж усього життя); *культурну* компетентність (здатність жити та взаємодіяти з іншими в умовах полікультурного суспільства, керуючись національними та загальнолюдськими духовними цінностями); *громадянську* компетентність (здатність захищати і піклуватися про відповідальність, права, інтереси та потреби людини і громадянина української держави й суспільства); *соціальну* компетентність (володіння сукупністю засобів, що дають можливість особистості взаємодіяти з різними соціальними групами та соціальними інститутами суспільства); *підприємницьку* компетентність (володіння засобами, що дають особі можливість ефективно організувати власну трудову й підприємницьку діяльність) [8].

Розуміння поняття компетентності вимагає виявлення її **складових компонент**. Так, Ю. Татур у структурі компетентності виділяє п'ять аспектів: *мотиваційний, когнітивний, поведінковий, ціннісно-смісловий, емоційно-вольова регуляція процесу і результату прояву* [10]. Отже, поряд зі знаннями, вміннями, навичками і досвідом, у структурі компетентності наявні такі складові, як ціннісно-смістова орієнтація, мотивація, професійна спрямованість особистості, творчі здібності, механізми самоорганізації та саморегуляції діяльності. Проте, зазначимо, що при цьому змістовне наповнення кожного компонента залежить від виду професійної діяльності, що обумовлює варіативність професійної компетентності випускника тієї чи іншої спеціальностей (напрями підготовки).

М. Іль'язова вважає, що, незалежно від виду діяльності випускника, в основі його професійної компетентності лежить інваріант, що є системно-структурним утворенням, який містить п'ять взаємопов'язаних компонент. *Інструментальний* компонент являє собою професійні знання, вміння, навички; *мотиваційний* – прагнення до трудової діяльності в даній професійній сфері, до вдосконалення цієї діяльності; *ціннісно-смісловий* – професійна етика, професійні цінності, відповідальність за соціальні наслідки професійної діяльності; *індивідуально-психологічний* компонент – професійно важливі якості особистості, які забезпечують успішність професійної діяльності. Ці компоненти інваріанта знаходять свою інтегративну завершеність як компетентності (як проявленої в діяльності компетенції) в момент, коли актуалізується *когнітивний (поведінковий)* компонент, функція якого – саморегуляція діяльності. Інваріант компетентності випускника ВНЗ володіє сукупністю основних ознак його конкретних реалізацій у різних видах компетентності (професійній та соціально-психологічній, загальній та спеціальній) [4].

Аналіз численних робіт (В. Болотов, В. Серіков, І. Зімня, А. Хуторської та ін.) показав, що автори, в основному, виділяють такі складові компетентності: *мотиваційну* (готовність до прояву компетентності), *когнітивну* (володіння знаннями); *діяльнісну* (сформованість способів діяльності); *аксіологічну* (освоєння цінностей, ціннісне ставлення до професійної діяльності й особистого зростання).

Компетентність у навчальному процесі відіграє низку **функцій**. На думку А. Хуторського, функціями компетентності є те, що:

компетентність є відображенням соціального замовлення на мінімальну підготовленість молодих громадян для повсякденного життя в навколишньому світі;

є умовою реалізації особистісних сенсів учня в навчанні, засобом подолання його відчуження від освіти;

задають реальні об'єкти навколишньої дійсності для цільового комплексного використання знань, умінь і способів діяльності;

задають мінімальний досвід предметної діяльності, необхідний для надання йому здатностей та практичної підготовленості відносно реальних об'єктів дійсності;

присутні в різних навчальних предметах та освітніх галузях, тобто є метапредметними елементами змісту освіти;

дозволяють пов'язати теоретичні знання з їх практичним використанням для розв'язання конкретних завдань;

являють собою інтегральні характеристики якості підготовки учнів і засоби організації комплексного особистісного й соціально значущого освітнього контролю [11].

Слід зазначити, що проведене дослідження показало, що поняття «професійна компетентність» є досить складним утворенням, що спричинює суперечності в його трактовці. Проблема формування компетентного фахівця є вкрай актуальною з позицій реформування освіти, тому увесь процес формування професійної компетентності слід підпорядковувати кінцевому результату – формуванню фахівця, здатного ефективно конкурувати на ринку праці.

Подальші розробки передбачається продовжити у напрямку більш глибокого обґрунтування та дослідження конкретних предметних компетентностей фахівців різного профілю; розробку критеріїв та рівнів сформованості професійної компетентності.

Список використаної літератури

1. Бойчук Ю. Д. Компетентнісний підхід до формування еколого-валеологічної культури майбутнього вчителя / Ю.Д. Бойчук // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – Х. : ХДАДМ (ХХПІ), 2009. – № 7. – С. 26–30.
2. Большой толковый словарь русского языка / [Гл. ред. С. А. Кузнецов]. – СПб. : ОРИН, 2001. – 1536 с.
3. Зінковський Ю.Ф. Професійна компетентність – умова плідної професійної діяльності фахівця / Зінковський Ю. Ф., Мірських Г. О. // «Педагогічні аспекти навчального процесу» : Вісник Національного технічного університету України «КПІ». – 2009. – № 38. – С. 112–118. – (Серія «Радіотехніка. Радіоапаратобудування»).
4. Ильязова М. Д. Формирование инвариантности профессиональной компетентности студента: ситуационно-контекстный подход : автореф. дис. на соискание уч. степени д-ра пед. наук : спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / М. Д. Ильязова ; Моск. гос. гуманитар. ун-т им. М. А. Шолохова. – Москва, 2010. – 39 с.
5. Новий тлумачний словник української мови. Том 1 (А-К) / [Укладачі В. В. Яременко, О. М.Сліпушко]. – Київ : Аконіт, 2001. – 928 с.
6. Ожегов С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов ; [под ред. Н. Ю. Шведовой]. – [изд. 10-е, исправл.] – М. : Русский язык, 1984. – 797 с.
7. Пометун О. Запровадження компетентнісного підходу – перспективний напрям розвитку сучасної освіти / Олена Пометун. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http: visnyk.iatp.org.ua]. – Назва з екрану.
8. Пометун О. Компетентнісний підхід – найважливіший орієнтир розвитку сучасної освіти / О. Пометун // Рідна школа. – 2005. – № 1. – С. 65–69.
9. Современный словарь иностранных слов. – СПб. : Дуэт, 1994. – 752 с.
10. Татур Ю. Г. Компетентность в структуре модели качества подготовки специалиста / Ю. Г. Татур // Высшее образование сегодня. – 2004. – № 3. – С. 20–26.
11. Хуторской А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированного образования / А. В. Хуторской // Народное образование. – 2003. – № 2. – С. 58–64.
12. Хуторской А. В. Методика личностно-ориентированного обучения. Как обучать всех по-разному? : Пособие для учителя / А. В. Хуторской. – М. : Изд-во ВЛАДОС-ПРЕС, 2005. – 383 с.
13. McClelland D. C. Testing for Competence Rather Than for «Intelligence» / by D. C. McClelland // American Psychologist. – 1973. – Vol. 28. – No. 1. – P. 1–14.